

Poznámky k analýze významu a tematického zaměření diplomových prací studentů na katedře marxisticko-leninské sociologie filozofické fakulty Univerzity Karlovy (od vzniku katedry v roce 1977)

I. Význam diplomových prací v procesu studia na vysoké škole

Každý vědecký pracovník musí zvládat jak účinné metody kritického přijímání informací a poznatků z písemných materiálů všeho druhu, tak i adekvátní metody formulování a prezentování výsledků své tvůrčí činnosti. To obojí pak spolu s procesem formování vlastních nových poznatků a nových závěrů, s procesem vlastní tvůrčí myšlenkové činnosti, který tvoří přechod mezi výše uvedenými činnostmi, je základem jakékoli vědecké práce, v níž jsou všechny tyto tři součásti naprosto nedělitelné.

K tomu, aby vědecký pracovník vyhověl všem výše uvedeným požadavkům a nárokům kladeným na jeho práci a zvládl metodiku, která mu umožní tento úkol splnit, je nutná příprava, „naučení se“ a osvojení si jejích principů. Bylo by krajně neefektivní ponechávat tuto stránku odbornosti každého vědeckého pracovníka pouze na něm, na jeho individuálním zájmu a individuálních možnostech.

Jestliže mají z vysokých škol vycházet skuteční odborníci v určitých vědních oblastech, bylo by nedostačující vychovávat a vzdělávat studenty jen po stránce konkrétních znalostí a vědomostí — je především třeba orientovat je na zvládnutí metod osvojování si znalostí, na „učení, jak se učit“, na způsob tvoření nových myšlenek a nacházení nových souvislostí i nových řešení. Tato tendence je ostatně zcela v souladu s celkovým trendem celého systému vzdělávání a výchovy ve světě. Stále více se totiž jeví jako určitý paradox skutečnost, že v současné době připravujeme žáky a studenty na život za 10 a někdy i za 15 let (od základní školy po vysokou a různé další nástavby či kursy) a přitom to děláme způsobem, který odpovídá dnešní a ne budoucí etapě vývoje (uvádí se např., že dnes je po 20–25 letech už polovina poznatků, které člověk získal studiem na vysoké škole, překonaná).

Tento nedostatek je však možné (a nutné) kompenzovat tím, že se na školách různých stupňů budou žáci a studenti učit nejen konkrétním znalostem, ale v daleko větší míře již zmíněným metodám „učení se“. Jinými slovy: tento trend v pojetí výchovy a vzdělávání vychází z toho, že metodám by se měl člověk učit na počátku života, ale poznatky, získávané prostřednictvím těchto metod, musí hromadit stále, v průběhu celého svého života.

S tím souvisí ještě další aspekt — v současné době je více než kdy jindy nutné vést studenty k samostatnosti. V přednáškách i na seminářích na vysokých školách je možné probrat de facto jen zlomek současných znalostí o daném oboru, vysvětlit základy — konkrétnosti, podrobnosti, stále aktuální informace musí student získat samostatným studiem. Je však důležitým úkolem vysokých škol a pedagogů na vysokých školách všestranně studenty na toto samostatné studium připravit, vybavit je potřebnou metodou a metodikou vědecké práce. Je pochopitelné, že každý jedinec má trochu odlišný způsob a systém práce, každý se postupem času dopracuje k postupu, který mu bude po všech stránkách nejlépe vyhovovat — ale obecné základy by mu měly být poskytnuty v průběhu studia na vysoké škole (kromě toho existují principy, které musí každý systém a postup vědecké činnosti bezvýhradně respektovat a akceptovat).

Jednou z forem osvojování si základů metodiky a metody vědecké práce na vysokých školách jsou písemné práce studentů, jejichž vypracování se má v různé míře dotýkat všech tří výše uváděných součástí vědecké činnosti.

Ze všech odborných písemných prací studentů se pochopitelně největší nároky kladou na práci diplomovou: vypracování a obhajoba diplomové práce je nedílnou součástí ukončení studia vysoké školy — význam postavení diplomových prací v procesu studia na vysokých školách ještě zesílil v souvislosti s novým vysokoškolským zákonem (Zákon o vysokých školách č. 39/1980 Sb. ze dne 18. dubna 1980), z něhož mimo jiné vyplynulo, že diplomová práce je po zrušení práce rigorózní poslední rozsáhlejší písemnou prací studentů, která se bezprostředně váže k vysoké škole a studiu.

V diplomové práci se prověřuje schopnost studenta-diplomanta zpracovat samostatně, písemnou formou a ve větším rozsahu speciální téma z oboru (konkrétně marxisticko-leninské sociologie na úrovni vědecké práce či na úrovni požadované

v odborném tisku. Celá koncepce diplomové práce a přístup studenta k jednotlivým zásadním problémům na obecné úrovni ukazuje, nakolik si student osvojil marxisticko-leninský způsob myšlení a nakolik se ztotožnil s marxistickým světovým názorem. Současně zde student prokazuje stupeň zvládnutí a osvojení si marxisticko-leninské metody vědecké práce a schopnost aplikovat obecnější teoretické poznatky marxisticko-leninského učení na konkrétní materiál. Projevuje se zde tedy také to, zda diplomant našel a správně uplatnil vhodný postup metodického zpracování a hodnocení informací a zda pochopil zkoumaný problém jako celek, odhalil základní vztahy a vazby společenského jevu, procesu nebo vztahu, který zkoumal.

Student musí v diplomové práci dokázat jak důkladnou znalost problematiky zvoleného tématu, tak i všeobecnou orientaci v marxisticko-leninském sociologickém systému, z něhož musí vycházet — prokazuje zde stupeň své obecné i speciální připravenosti v oboru marxisticko-leninské sociologie.

Diplomová práce předpokládá důsledné prostudování odborné vědecké literatury vztahující se ke zvolenému tématu (jak práce klasiků marxismu-leninismu, tak teoretické studie či výzkumné zprávy). Diplomová práce má dokázat, že student je schopen — na základě osvojení si hlavních pravidel vědecké práce s prameny — z prostudované literatury vybrat podstatné a stěžejní okruhy problémů vztahujících se k dané problematice a pracovat s jednotlivými teoriemi tvůrčím způsobem, samostatně a kriticky. Při posuzování interpretací určitých jevů je nutné důsledně zvažovat historické, ideologické a jiné kontexty jednotlivých koncepcí a vyvodit prostřednictvím konfrontace s realitou z tohoto materiálu odpovídající závěry, které je nutno jasně a logicky argumentovat. Značné nároky jsou tedy kladeny také na ujasnění základních kategorií, na zvládnutí základních principů metody i etiky vědecké práce, osvojení si práce s literaturou a důraz se klade — jak již bylo řečeno — hlavně na samostatnost a logiku myšlení.

Diplomová práce má přinášet určité nové dílčí teoretické poznatky nebo nové metodické, metodologické přístupy v řešení či výkladu daného problému. Nesmí být tedy v žádném případě pouhou reprodukcí či kompilací prostudované literatury — diplomant musí prokázat, že je schopen zaujímat vlastní hodnotící stanoviska a vyvodit z nich příslušné závěry na základě poznatků získaných během studia, prostudované literatury a konzultací s odborníky.

V diplomové práci nesmějí chybět ani náležitosti formálního charakteru (bibliografie, citace, odkazy apod.), které jsou rovněž neodmyslitelným rysem každé vědecké práce.

Odborná úroveň diplomové práce spolu s její úrovní ideovou je pak jedním z měřítek způsobilosti diplomanta pro vykonávání samostatné kvalifikované činnosti v oboru marxisticko-leninské sociologie.

Vedení a členové katedry marxisticko-leninské sociologie si jsou vědomi důležitosti diplomových prací a v souladu s obecnými požadavky na prohloubení kvality vysokoškolského studia kladou na vypracování diplomových prací stále vyšší nároky; současně s tím ovšem usilují o vytvoření co nejlepších podmínek pro studenty — od výběru tematiky diplomových prací až po jejich obhajobu. Z hlediska pomoci studentům ve skupinovém měřítku (tj. mimo individuální konzultace) jsou nejvýznamnější formou pravidelně organizované besedy, kde se probírají jak otázky metodiky zpracování diplomových prací, tak i problémy formálně administrativní, související zejména s odevzdáním a obhajobou diplomových prací (v souladu s předpisy, nařízeními a směrnicemi vydanými ministerstvem školství ČSR i děkanátem filozofické fakulty UK). Na základě aktuální potřeby byla také v r. 1984 vydána skripta určená pro studenty všech ročníků oboru marxisticko-leninské sociologie (Duffková, J.: *Metodika zpracování diplomových prací a ostatních forem studentských odborných písemných prací*. Studijní text pro diplomový seminář oboru marxisticko-leninské sociologie, Praha, SPN 1984).

II. Témata navrhovaná pro diplomové práce na katedře marxisticko-leninské sociologie

Diplomová témata navrhovaná katedrou marxisticko-leninské sociologie vycházejí v zásadě z Jednotného plánu rozvoje společenských věd a z plánu vědecké činnosti filozofické fakulty UK pro dané období na jedné straně a z Plánu komunistické výchovy studentů a požadavků na profil absolventa filozofické fakulty UK na straně druhé. Při stanovení témat diplomových prací se katedra snaží respektovat jak potřeby praxe (zvýšení počtu témat z oblasti sociologie práce a podniku, sociálního plánování a řízení — i respektování požadavků současných i budoucích pracovišť studentů), tak potřeby základního výzkumu (viz např. frekventovaná tematika sociálně třídní struktury i obecně problematika rozvoje současné socialistické společ-

nosti). Okruhy témat diplomových prací jsou každoročně inovovány a aktualizovány, přičemž se pravidelně vylučují problémy již několikrát v poslední době v diplomových pracích zpracovávány.

Seznam navrhovaných témat diplomových prací je studentům na požádání k dispozici prakticky od začátku studia (přestože dochází každý rok k výše uvedeným inovacím); je možné rozpracovávat je i v rámci soutěže SVOČ a v některých odůvodněných případech i v rámci ročníkových a seminárních prací v příslušných vyučovaných předmětech. V některých případech je možné zdařilé a kvalitní práce ze SVOČ, ročníkové a seminární práce využít jako podklady pro práce diplomové (za předpokladu souhlasu vedení katedry a fakulty s tématem práce). Vzhledem k tomu propojení je nutné, aby studenti byli o možných tématech informováni co nejdříve. Tento způsob má i tu velkou výhodu, že se studenti mohou systematicky věnovat určitému širšímu tématu delší časové období, než je obvyklé pro „jednorázové“ vypracování diplomové práce, což by mělo výrazně přispívat k vyšší kvalitě práce.

III. Konkrétní analýza tematického zaměření diplomových prací obhájovaných na katedře marxisticko-leninské sociologie v letech 1978–1984

Od vzniku katedry v září 1977 až do současnosti, tj. od školního roku 1977/78 do školního roku 1983/84 (sedm ročníků), ukončilo studium oboru 184 studentů.

Z hlediska formy studia je složení absolventů toto:

66,3 % — interní studium,

20,6 % — dálkové studium (absolventi od šk. r. 1981/82),

13,1 % — externí studium.

Přibližně 10 % bylo zahraničních absolventů (pouze v interním studiu).

Z hlediska oborovosti studia se jedná zhruba o 60 % absolventů, kteří studovali sociologii jako diplomní obor v kombinaci s některým jiným oborem (nejčastěji s politickou ekonomikou nebo vědeckým komunismem), a o 40 % absolventů jednooborového studia sociologie (absolventi od šk. r. 1982/83).

Na základě analýzy obsahu témat jednotlivých diplomových prací v daném období lze konstatovat:

1. Doposud převažují práce orientované na sociologickou teorii, i když právě v poslední době výrazně stoupá počet prací, kde je využíváno sekundární analýzy oficiálně realizovaných výzkumů z jednotlivých vědecko-výzkumných pracovišť ČSSR (celkově zhruba 16 %), a řada diplomantů dokonce své práce zakládá na uskutečnění vlastního výzkumu či sociologické sondy (celkově zhruba 17 %). V této oblasti existují jen vcelku nepatrné rozdíly mezi jednotlivými formami studia — interní studenti mohou v širším měřítku využívat své zkušenosti z výuky a praktických cvičení; externím a dálkovým studentům vynahrazuje menší průpravu z výuky (není příliš mnoho času na praktické ukázky a cvičení) buď to, že jsou v zaměstnání zapojeni do nějakého empirického výzkumu, nebo to, že mají větší přístup k materiálům, které jim slouží jako východisko sekundární analýzy. Zahraniční studenti se zatím těmto tématům příliš nevěnují.
2. Relativně málo prací je zaměřeno na rozbor minulého i současného vývoje marxistické i nemarxistické sociologické teorie (celkově 21 %) — z tohoto celku 15 % připadá na analýzu vývoje marxistického sociologického myšlení, 15 % na analýzu rozvoje marxisticko-leninské sociologie v jednotlivých socialistických zemích, 20 % na rozbor dějin československé sociologie a 50 % na analýzu některé sféry z oblasti kritiky buržoazní sociologie minulosti i současnosti. Při výběru těchto témat rovněž téměř neexistují rozdíly mezi studenty jednotlivých forem studia. Ve zkoumaných sedmi ročnících došlo v rámci daných témat k určitému pohybu: počet prací věnujících se výlučně kritice některé buržoazní sociologické teorie poněkud klesá, výrazně však narůstá počet prací z oblasti dějin československé sociologie (v obou případech je nejfrekventovanější tematika konceptu sociální třídní struktury a dalších teorií s ní souvisejících alespoň zprostředkovaně).
3. Většina studentů v práci analyzuje realitu současné socialistické společnosti (souvisí to s určitou uvedenou stagnací historizujících prací i s jistým ústupem od kritiky buržoazních teorií), což je nepochybně velice pozitivním jevem v souvislosti se zvýšenými požadavky na sepětí teorie a praxe v sociologickém zkoumání. Výlučně na aktuální problematiku socialistických zemí (především konkrétně ČSSR) je orientováno celkově 40 % diplomových prací a zhruba stejný počet se této problematice věnuje při srovnávání určitého sociálního fenoménu (např. životního způsobu) v kapitalistické a socialistické realitě.

4. Převážná většina prací se vztahuje k jednotlivým sociologickým disciplínám — celkově pouze zhruba 15 % diplomových prací je věnováno nejobecnějším teoretickým a metodologickým problémům marxisticko-leninské sociologie. V průběhu všech sedmi ročníků je zde však patrný určitý posun ve prospěch interdisciplinárnosti, tj. stále větší počet prací se týká objektů, které jsou předmětem studia interdisciplinárního a při nichž studenti využívají své poznatky i z jiných oborů.
5. K nejčastěji analyzovaným problémům, konkrétním tématům diplomových prací patří tyto (každá diplomová práce byla — pokud to bylo možné — podle svého tématu zařazována do dvou problémových okruhů):
 - životní způsob (22 %),
 - mládež (17 %),
 - sociálně třídní struktura (15 %),
 - podnik a průmysl (15 %),
 - kultura (14 %),
 - životní prostředí (14 %),
 - žena a rodina (12 %),
 - město a bydlení (10 %),
 - sociální plánování a řízení (10 %).

K výraznějším posunům v rámci uvedených problémových okruhů došlo během dané doby v případě tematiky z oblasti sociologie práce, podniku a průmyslu a z oblasti sociálního plánování a řízení (v obou případech početní nárůst). Z témat, která se objevují nově — ve srovnání uvedených sedmi ročníků —, je třeba na prvním místě jmenovat problematiku obyvatel v postproduktivním věku (z čistě sociologického pohledu, ale i v souvislosti se sociální politikou ČSSR).

6. Pokud jde o rozdíly mezi studenty jednotlivých forem studia, je možné konstatovat, že v dálkovém a externím studiu celkově převažují z pochopitelných důvodů témata nějakým způsobem spjatá s profesionálním zaměřením a pracovními zkušenostmi studentů; naopak v interním studiu se častěji objevují témata obecně teoretická a metodologická.
7. V případě zahraničních studentů, kteří se dříve orientovali převážně na rozbor nějakého aspektu života jejich vlasti, dochází k jisté změně — nyní se zde objevují ve větší míře témata z oblasti obecné sociologické teorie i témata více komparující situaci v zahraničí a u nás.

IV. Závěr

Stálým úkolem katedry marxisticko-leninské sociologie jako celku i jednotlivých pracovníků katedry jako vedoucích diplomových prací je orientovat se ve své činnosti na přijímání a realizaci opatření ke zvyšování kvality diplomových prací studentů.

Je totiž třeba říci, že kvalita diplomových prací je v současnosti nevyrovnaná: existují zde práce výborné i práce průměrné — zároveň je ovšem skutečností, že případů, kdy diplomová práce musela být vrácena nebo kdy student svou diplomovou práci neobhájil, v posledních letech ubylo. Nedostatků diplomových prací se nejčastěji týkají nedostatečného zvládnutí „řemeslné“ stránky práce, což je však pochopitelné vzhledem k dosavadní menší přípravě a menší zkušenosti studentů s touto formou prezentace výsledků vědecké práce. Často se v diplomových pracích negativně promítá nedostatečná jazyková znalost studentů (v některých případech se to bohužel týká i ruského jazyka). Z dalších nedostatků je možné jmenovat situace, kdy student v diplomové práci kupí fakty, aniž je dostatečně využívá při zevšeobecňování a vysvětlování svého názoru; nedostatečnou hloubku i rozsah vlastních komentářů, tj. přílišnou závislost na prostudované literatuře; neobratné i nesprávné zacházení s citáty; opomíjení pravidel strukturování diplomové práce i její formální úpravy apod. Varovná je rovněž úroveň stylistiky i obecně úroveň používání českého jazyka v některých pracích (a to nejen u zahraničních studentů). Konstatování těchto nedostatků však není možné absolutizovat.

Určité rezervy — pokud jde o snahu o dosahování co nejlepší kvality diplomových prací a o efektivnost spolupráce učitele a diplomanta — mají i jednotlivé formy organizační základny pro konzultování a vypracovávání diplomových prací. Práce v diplomových seminářích a individuální konzultace k diplomovým pracím trvají zhruba rok a půl, což je většinou doba, kterou studenti věnují zpracování diplomové práce (je ovšem třeba uvážit, že souběžně s tím musí studenti povinně navštěvovat přednášky a semináře a plnit v nich své povinnosti). V této souvislosti je třeba konstatovat,

že ne všichni studenti plně využívají pomoc, kterou jim nabízejí jednotliví učitelé v rámci individuálních konzultací (diplomové semináře se pro malý počet studentů v posledních letech většinou nekonalý) a že právě tento nedostatečný kontakt zcela zbytečně snižuje úroveň diplomových prací (iniciativa však zde musí přijít od studentů, katedra marxisticko-leninské sociologie své povinnosti v tomto ohledu plní odpovědně).

Všemi těmito problémy, souvisejícími s existujícími nedostatky diplomových prací a s rezervami v jejich kvalitě, se bude katedra marxisticko-leninské sociologie v nadcházejícím období intenzivně zabývat — podrobně se analyzují dosavadní zkušenosti a na jejich základě se budou přijímat adekvátní a efektivní opatření. Vést a dovést studenty k vypracování co nejvyšší kvality diplomových prací je jedním ze současných důležitých úkolů katedry marxisticko-leninské sociologie, která tím sleduje především jeden hlavní cíl: přispět i tímto způsobem k tomu, aby absolventi oboru marxisticko-leninské sociologie přicházeli do nejrůznějších sfér a úrovní společenské praxe co nejlépe připraveni.

Jana Duffková

Mezinárodní symposium „Soziologie und Frieden“

V prosinci 1984 se v Linowsee u Rheinsbergu konalo mezinárodní symposium *Sociologie a mír*, pořádané Institutem pro sociologii a sociální politiku AV NDR pod záštitou komise UNESCO pro NDR a ve spolupráci s IFSSO (International Federation of Social Science Organization). Jednání sympozia se vedle části předsednictva IFSSO zúčastnila řada odborníků jak z kapitalistických, tak socialistických zemí.

Myšlenka uspořádat podobnou akci vzešla původně z jednání Mezinárodní varenské sociologické školy 1983 a symposium se postupně stalo součástí příprav XI. Světového sociologického kongresu v New Delhi, speciálně šestého sympozia tohoto kongresu.

Jednání zahájil a řídil viceprezident AV NDR, prof. Kalweit. V pozdravném dopise vedení ISA účastníkům sympozia byla potvrzena významná úloha sociologie v současné mírové hnutí. Vedení ISA konstatovalo, že svět ještě nikdy nebyl tak ohrožen nukleární válkou, ještě nikdy nevyzníval tak naléhavě úkol rozpracovat sociologii míru. Z toho vyplývá pro sociology řada úkolů spojených především s analýzou skupin a hnutí pro a proti míru, příčin a možných důsledků neshod a konfliktů. Významné místo v tomto směru musí sehrát interdisciplinární výzkumy, jimž odpovídá plánované zaměření sympozia. Závěrem svého dopisu zdůraznilo předsednictvo ISA, že otázka míru je nutno v současné době považovat za jeden z hlavních úkolů každé společenské vědy a sociologie zvlášť, úkol, který stojí před každým sociologem jako naléhavé memento.

V úvodním referátu prof. Winklera (ředitele pořadajícího Institutu pro sociologii a sociální politiku AV NDR) a prof. Weidiga (ředitele Institutu marxisticko-leninské sociologie Akademie společenských věd při ÚV SED) byly myšlenky vedení ISA dále rozpracovány. Autoři konstatovali, že sociologii hrozí zničení vlastního vědního objektu a že její zapojení do boje za mír po bok ostatních věd je nezbytností. Vyžaduje to zvýšenou osobní angažovanost vědců, výzkum nových podmínek zbrojení i odzbrojení, války i míru, jejich sociálních důsledků. Prof. Winkler upozornil, že již Karel Marx řekl, že zachovávat mír zbrojením je nesmysl. Je v silách sociologických výzkumů prokázat, že zbrojení neohrožuje jen lidstvo budoucí, ale již současné. Nejde jen o známé bezprostředně ekonomické důsledky; zbrojení a s ním související zotřívání mezinárodního napětí má kromě toho i negativní dopad na mezinárodní dělbu práce, výměnu informací a tempo vědeckotechnického rozvoje, nemluvě o dopadu na životní úroveň a psychiku lidí.

Doktor Narula (Indie), předseda výkonného výboru IFSSO, zdůraznil *negativní vlivy zbrojení na ekonomiku rozvojových zemí*. Vyzdvihl problémy chudoby a hladu, které jsou jako důsledek koloniálního panství typické pro většinu zemí „třetího světa“ a které je těžko odstranit, zejména v podmínkách růstu mezinárodního napětí. Pro rozvojové země, řekl Dr. Narula, je boj za mír totožný s bojem za vývoj.

Navazující diskuse v plénu se zabývala především otázkami politiky zastrasování a rovnováhy, vývoje zbrojení a odzbrojení v posledních desetiletích. Účastníci se shodli na tom, že politika rovnováhy sama o sobě neřeší problém zbrojení, nevede k odzbrojení. Stanovisko socialistických zemí však nelze označovat pouze jako snahu o rovnováhu. Jak upozornil prof. Weidig, socialistické země váží politiku rovnováhy — jako řešení problému zbrojení — na snižující se stav zbraní.

Další jednání sympozia probíhalo ve třech pracovních skupinách. První se zabýva-